

mål, som M. finder, at man burde have stræbt efter at nå. I det indre – i de enkelte kapitlers komposition – virker historicopfattelsen som det redskab, der kan sortere væsentligt fra uvæsentligt.

Begge fremstillinger er produkter fra en historiker, som gennem mange år har bearbejdet statsarkivernes næsten uoverkommelige dynger af 'sager'. Materialet sætter personen i centrum, fordi den enkelte sags afgørelse fremtræder som en eller flere personers argumenterede opfattelse af, hvilke løsninger man skal vælge for at nå givne mål. Argumenterne findes hyppigt i de ledsagende *minutes*, og M. mestrer den kunst at kunne overskue og systematisere et arkivmateriale af denne art. Man kan fra mange synsvinkler bestride gyldigheden af de resultater, som M. har indvundet, netop fordi de står i nær sammenhæng med det ovenfor skitserede historiesyn. Med lige stor ret kunne man imidlertid spørge, om det overhovedet er muligt at skrive en tilfredsstillende historisk fremstilling, som ikke også bygger på det, der for M. har været hovedmaterialet. De to bøger giver for så vidt – i de dele som ikke bygger på studier i statsarkiverne – svar på spørgsmålet. For dem begge gælder det, at tiden efter 1945 ikke er andet og mere end den trænede iagttagers forsøg på at sætte en række begivenheder ind i en sammenhæng, der er konstrueret på grundlag af de ansvarlige ministres offentlige udsagn i eller uden for parlamentet. Undertiden har det været muligt at supplere med memoirelitteratur som f.eks. *The Eden Memoirs*, men det er evident, at de forskellige fortolkninger af begivenheder og disses indbyrdes sammenhæng savner den dimension, som alene arkivstudier kan give.

Den, der beskæftiger sig med den nyeste tids historie, kan derfor ved læsningen af M. på een gang blive nedtrykt og opstemt. Nedtrykt fordi det afsløres, hvor vanskeligt det er at arbejde med perioder, hvis arkiver endnu er utilgængelige; opstemt fordi de to foreliggende bøger er beviser på, at den tilstrækkeligt kvalificerede historiker kan nå resultater også i moderne historie, som mere generaliserende videnskaber ikke kan fremvise.

KNUD LARSEN

PETER DIEHL-THIELE: Partei und Staat im Dritten Reich. Untersuchungen zum Verhältnis von NSDAP und allgemeiner innerer Staatsverwaltung 1933–1945. Münchener Studien zur Politik. Bd. 9. München, Verlag C. H. Beck, 1969. xvi + 269 s. 38 DM.

Problemerne omkring NSDAP's udvikling i det III. Rige, efter at det for den nationalsocialistiske bevægelse samlende mål var opnået med magtovertagelsen den 30. januar 1933 – og det vil sige bevægelsens faktiske opløsning i flere indbyrdes rivaliserende organisationer og fraktioner (partiorganisationen, den indre forvaltning, SA, SS o.a.), der alle stod i afhængigheds- og loyalitetsforhold til Hitler – er endnu ikke undersøgt tilbundsgående. Ganske vist har historikere som Hannah Arendt, Gerhard Schulz og Hans Bucheim givet væsentlige bidrag til det generelle billede af det III. Rigets indre historie og det nationalsocialistiske regimes opbygning og praksis, ligesom detailundersøgelser har klarlagt f.eks. SS's rolle (Broszat, Krausnick, Höhne), men der er stadig ret store huller mht. partiorganisationens historie.

Den foreliggende undersøgelse af Peter Diehl-Thiele af forholdet mellem parti og stat eksemplificeret ved forholdet mellem partirepræsentanterne (herved forstås NSDAP's »Politische Organisation«, dvs. dets funktionærstab og dermed partiet i egentligste forstand såsom lokale gruppeførere, kredsledere, gauledere og førerens stedfortræder) og de tilsvarende repræsentanter for den indre forvaltning (borgmestre, landrådmænd, regeringspræsidenter, delstatsregeringer og rigsministre) prøver at udfylde et sådant hul ved ikke alene at undersøge forholdet parti-stat på rigsplan, men ved derudover – ud fra den antagelse at forfatningsvirkeligheden i høj grad også præges på de lavere planer – at gå i dybden, således at forf. centrerer sin undersøgelse omkring de komplekse og i høj grad pluralistiske magtforhold i Länder, Gaue og kredse. Selv om kildeforholdene hertil er alt andet end gunstige, da Førerens stedfortræder Martin Bormann i 1945 lod de fleste gau- og kredslederes arkiver tilintetgøre, ligesom det senere partikancellis papirer også delvis er tilintetgjort, synes det til rådighed stående kildemateriale dog at berettiggere forfatterens forsøg på at rekonstruere forfatningsvirkeligheden på de lavere planer.

Diehl-Thieles undersøgelse er delt op i to hovedafsnit: først en principiel indførelse i Hitlers indre regeringssystem og den af ham derved praktiserede teknik; og dernæst en række detailundersøgelser, hvor dette regeringssystemes praksis undersøges på de forskellige lavereliggende planer som Länder, Gaue, kredse og kommuner, hvorefter der slutes af med en gennemgang af partiministeriet.

I indførelsen giver forf. en karakteristik af Hitlers regeringssystem, hvor han bygger på de resultater, navnlig Arendt og Schulz har fremlagt. Dette regeringssystem, karakteriseret ved en alt andet end gnidningsløs og harmonisk dualisme mellem partiet NSDAP's organisation og de indre forvaltningsorganer, der efter den 30. januar 1933 efterhånden også i udstrakt grad blev varetaget af national-socialisterne, var et udtryk for Hitlers »divide-et-impera«-politik, en politik og taktik som gennem konkurrerende eller overlappende kompetence og af Hitler bevidst uklart opstillede afgrænsninger mellem det indre statsforvaltningsapparat og NSDAP's organisationsapparat – dertil kommer, at også SA og SS hørte med til dette pluralistiske billede som selvstændige og rivaliserende organer – skulle hindre dannelsen af stærke magtgrupper og dermed sikre Hitlers førerstilling mod mulige paladsrevolutioner. Derfor undlod Hitler at lade partiet og dets underorganisationer integrere i staten gennem sammensmeltning mellem parti og stat, således som såvel partiorganisation og SA ønskede det. I stedet for kom parti og stat til at stå ved siden af hinanden med lige stor kompetence og selvstændighed, dog således at NSDAP, SA og SS af Hitler blev brugt til at underminere de bestående statsorganer, hvorved der i løbet af det III. Rige gradvis skete en magtforskydning til fordel for partiet (symptomatisk herfor er rigsindenrigsminister Wilhelm Fricks svindende indflydelse). Hitlers »divide-et-impera«-politik fik den af ham tilsigtede virkning, men det skete bl.a. på bekostning af en effektivt og tilfredsstillende fungerende indre forvaltning, ligesom det bevirkede en gradvis nedbrydning af retsstatslige normer, hvilket klart påvises af forfatteren.

Undersøgelsens tyngdepunkt ligger så afgjort i de i anden del foretagne detailstudier, hvor forfatterens synsvinkel rettes nedad mod det, der i egentligste forstand er det III. Riges forfatningsvirkelighed, nemlig dualismen mellem partiets organer og forvaltningsorganerne i de enkelte Länder, provinser og kommuner.

Forf. prøver i disse detailstudier at bringe klarhed over det overfladisk set diffuse billede, der aftegner sig på de forskellige forvaltningsplaner: rigsstattholder-deltatsregering, gauleder-regeringspræsident, kredsleder-landråd, lokale gruppeførere-borgmestre. Diehl-Thiele påviser, at det han kalder den »systemlose Zuordnung« (s. 2) af parti og stat, overalt førte til permanente kompetencekonflikter og spændinger mellem parti- og forvaltningsrepræsentanter. Speciel interesse vier Diehl-Thiele forholdene i Bayern og Preussen, hvor der mht. kompetence og magtbeføjelser nærmest råder anarki på trods af bl.a. Görings bestræbelser på at få kontrol med partiet i Preussen for derigennem at styrke sin egen magtposition som preussisk ministerpræsident. I forbindelse med disse detailundersøgelser giver forf. også en nøjere analyse af de forskellige love, der skulle ordne rigets indre opbygning (rigsstattholderlovene af 7.4.1933 og 30.1.1935, den tyske kommunalordning af 30.1.1935), og af lovenes praktiske gennemførelse, og forf. tolker lovene og navnlig deres håndhævelse som udtryk for den af Hitler tilstræbte dualisme mellem parti og stat. Afsluttende undersøger forf. den udvikling, der fører fra posten som Hitlers stedfortræder i partiet til det under Bormann oprettede partikancelli.

Som helhed betragtet bringer den foreliggende undersøgelse, hvilket erkendes af forf., ingen principielt nye resultater mht. Hitlers regeringssystem, som forf. karakteriserer som en permanent improvisation inden for rammen af en principiel »divide-et-impera«-politik. Undersøgelsens videnskabelige værdi ligger i Diehl-Thieles detaljerede påvisning af, hvorledes dette system praktiseredes på de forskellige forvaltningsplaner, og hvilke følger det fik for den indre forvaltning. Dermed har Diehl-Thiele også nuanceret billedet af det III. Riges indre styre og af partiets rolle herved.

KARL CHRISTIAN LAMMERS

ANNA M. CIENCIALA: Poland and the Western Powers 1938-1939: A Study in the Interdependence of Eastern and Western Europe. London, Routledge and Kegan Paul, 1968. x+310 s. Ill. 56 sh.

A. M. Cienciala er polsk af fødsel, men fik efter 1939 sin uddannelse i England og USA, hvor hun nu virker. Hendes bog var oprindeligt en doktorafhandling fra 1962, skrevet under ledelse af P. Wandycz, der er kendt for sine vægtige bøger og artikler om Østeuropa, især om polske forhold.

Bogen er meget veldisponeret med en kort, koncis beskrivelse af det polske spørgsmål i international sammenhæng 1918-38, derpå en bred skildring af tiden 1938-39 og så en konklusion, der tydeligt fremdrager bogens hovedsigte. Til sidst følger en meget omfattende og yderst værdifuld kommenterende bibliografisk oversigt over det anvendte trykte og utrykte kildemateriale. Forf. har den store fordel at beherske mange sprog, og hendes materiale omfatter kilder ikke alene på engelsk, tysk, fransk og italiensk, men også på polsk, tjekkoslovakisk, russisk og ungarsk. Desværre har hun ikke kunnet nå at drage nytte af åbningen af de engelske arkiver, så hendes utrykte materiale er dels de tyske akter, dels aktstykker indsamlede under omfattende studier i polske arkiver, både i Polen, England, Canada og USA.